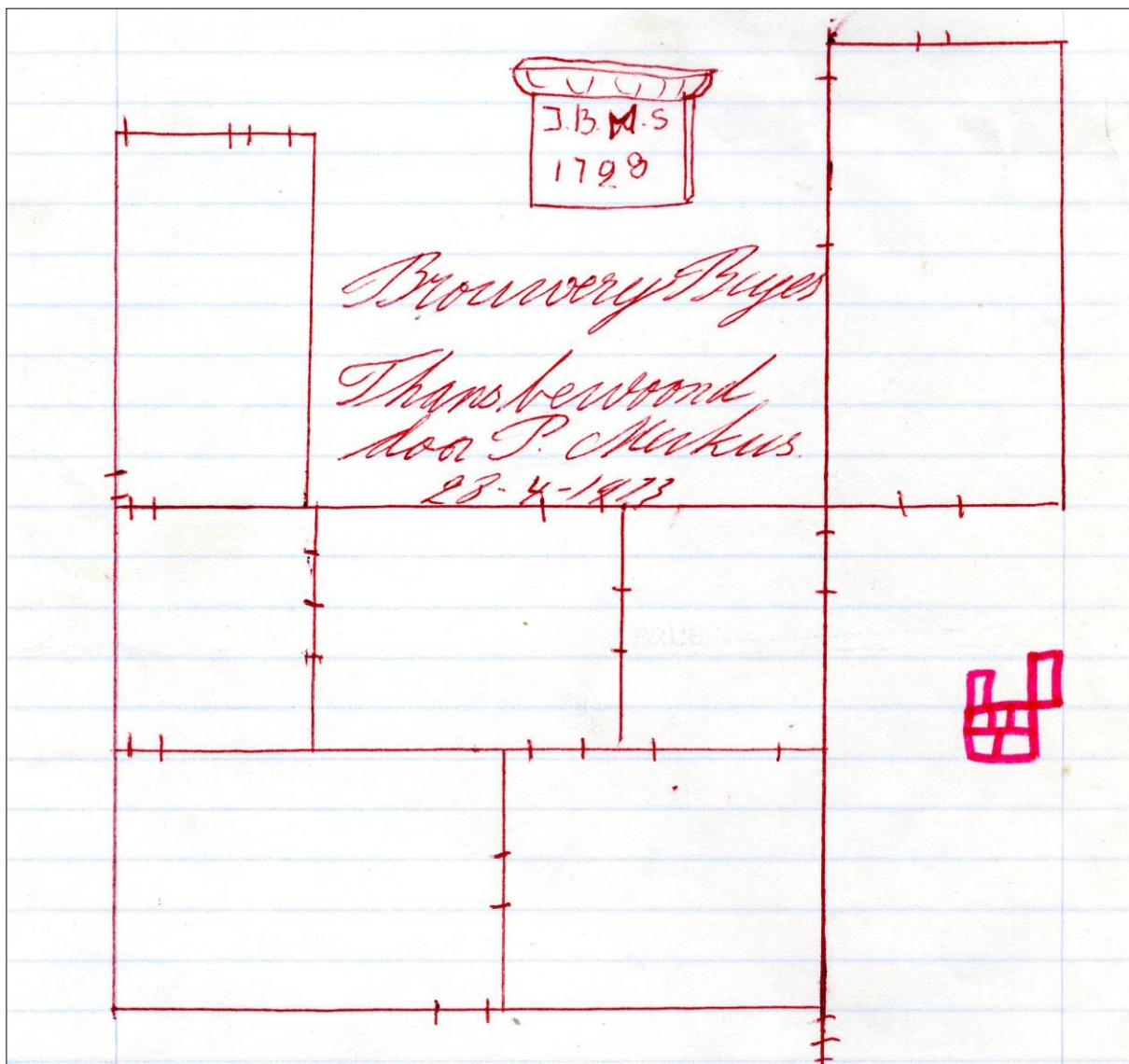

Rapportage bouwhistorisch onderzoek Nederweert-Kerkstraat 20 (1973)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek te Nederweert (STRABO), die zich ten doel stelt oud(-er) bouwhistorisch en archeologisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Bouwhistorisch onderzoek	6
3. Bronnenonderzoek	9
4. Synthese	14
5. Conclusies	17

1. Inleiding

Als kind was ik gefascineerd door de oude huizen in de historische dorpskern van Nederweert. Vooral de bouwvallen en afbraken. Wie zou daar vroeger hebben gewoond? Wat had zich daar afgespeeld? Dat soort vragen borrelden op in mijn fantasie. Ongelukkigerwijs viel mijn jeugd samen met de periode waarin het grootste deel van Nederweerts erfgoed werd afgebroken om de dorpskern te laten opstuwen in de vaart der volkeren. Er vielen dus heel wat bouwvallen en afbraken te bekijken.

Tot mijn oudste jeugdherinneringen (ik was toen vijf of zes jaar oud; geboren in 1961) horen tochtjes bij mijn vader achter op de fiets om te kijken naar halfafgebroken huizen. Ik herinner mij van die 'expedities' naar Budschop, Ospel, Rosveld en natuurlijk de Kerkstraat. Meestal nam ik uit de bezochte puinhopen – niet zelden met enig risico - een souvenir van dat object mee naar huis. Bijvoorbeeld een stukje electraporselein, een gevonden document, gesmeed muuranker, venstersluiting of deurklink. Kijkend in mijn eerste dagboekantekeningen die ik omtrent 1967 begon aan te leggen, begon mijn min of meer systematische verkenning van oude huizen in de zomer van 1969 bij de afbraak van pand Moonen, Kerkstraat 50 (nu Lambertushof).

Fig. 1. Ligging van het onderzoeksgebied (rode cirkel). In tegenstelling tot wat het kaartje vermeldt, is het adres Kerkstraat 20. Bron: www.afstandsmeten.nl

Uit 1973 dateren waarnemingen die ik deed bij de afbraak van het statige pand van de familie Merkus, een voormalige brouwershuis, Kerkstraat 20. Het was de week van Pasen, zondag 22 april 1973 en ik had de hele week vrij van school. Vanaf Paasmaandag fietste ik elke dag vanuit mijn ouderlijke huis aan de Bredeweg naar de Kerkstraat om de vorderingen van de sloop te volgen. Dat bleek een behoedzame operatie te zijn, want de mensen van de slopersfirma, die me inmiddels wel herkenden, vertelden me dat de stenen van de sloop zouden worden hergebruikt bij de restauratie van een kasteel in Zuid-Limburg. Laag voor laag werden de stenen voorzichtig losgebikt en 'geveegd' van kalk en cement.

Toen de sloopwerkzaamheden nog maar net begonnen waren, vervaardigde ik een tweetal schetsplattegronden van het gebouw. De achtergevel, aan de oostzijde, trok steeds mijn speciale attentie. Daarin bevond zich een gevelsteen met inscriptie uit 1798. Ik werd daardoor gefascineerd en wilde die graag behouden voor Nederweert. Ik had met een van de slopers een deal gemaakt dat hij die steen voor mij zou uitkappen in ruil voor een doos Hofnar-sigaren. Die moest ik dan als elfjarige wel nog in de winkel van de gezusters Siem op de kop zien te tikken maar dat was van latere zorg.

Elke dag van die paasvacantie volgde ik de werkzaamheden nauwlettend. Tot ik later die week, het zal de donderdag geweest zijn, tot mijn grote ontsteltenis zag dat de gehele achtergevel was ingestort en het puin was weggevoerd met vrachtwagens naar een stortplaats. Ik herinner me nog hoe geëmotioneerd ik daarover was. De sloper met wie ik dacht te hebben afgesproken, deed vrij onverschillig en zal wel gedacht hebben dat zo'n snotneus als ik zich niet met dit soort zaken moest bezig houden. Ik ben toen, het was rond het middageten, naar mijn ouderlijk huis aan de Bredeweg 32 gereden en heb daar aan tafel het hele verhaal gedaan. Zelf vond ik het een grote cultuurhistorische ramp, maar mijn vader en moeder wisten de gebeurtenis op troostrijke wijze tot normale proporties terug te brengen. In mijn aantekeningen lees ik dat op 11 mei 1973 de sloop volledig voltrokken was.

Wat ik toen niet wist, maar pas decennia later ontdekte, was dat het pand Kerkstraat 20 ook de bijzondere belangstelling had van de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Die hadden er in datzelfde jaar 1973 hun monumentenfotoograaf Ab (A.A.M.) Warffemius op afgestuurd om een aantal bouwkundige foto-opnamen van het huis te maken. In 2015 ontdekte ik die foto's in het archief van die organisatie (tegenwoordig Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed genaamd). Daarmee werd een cirkel van bijna 45 jaar gesloten.

De foto's van de Rijksdienst en mijn eigen schetsmatige aantekeningen uit 1973 vormen de basis voor deze bouwhistorische rapportage.

Coördinaten van de locatie:

GPS-coördinaten	N 51.285293	E 5.748650
RD-coördinaten	180216	366285

2. Bouwhistorisch onderzoek

In de laatste week van april en de eerste week van mei 1973 heb ik plattegronden getekend van het pand Kerkstraat 20, en een schets gemaakt van de gevelsteen in de oostgevel van de achterbouw.

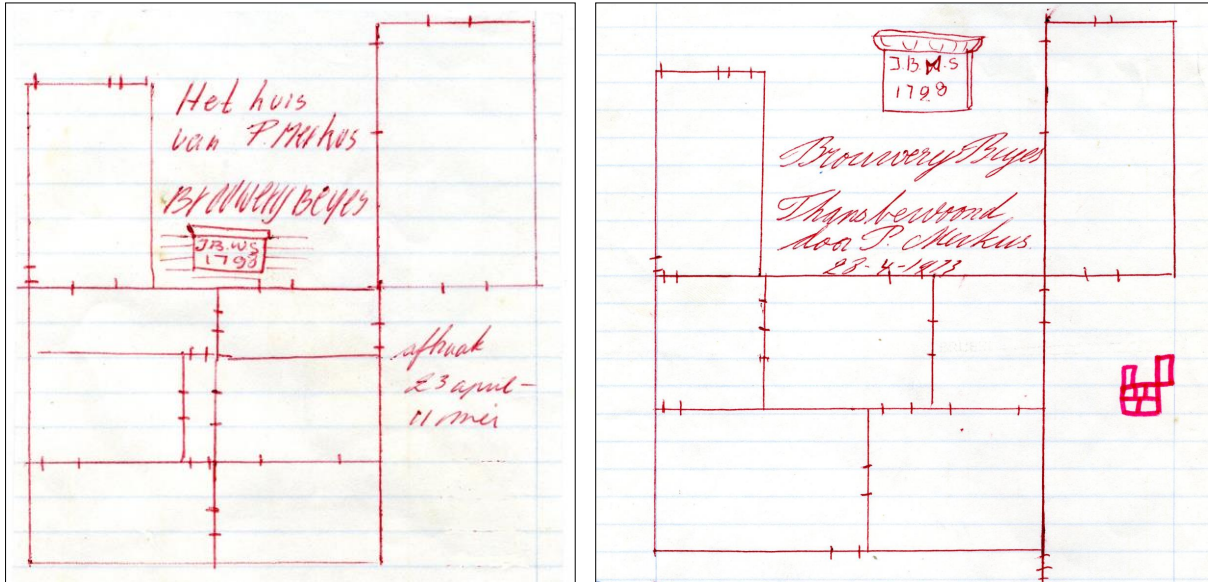

Fig. 2 en 3. Plattegrond van beganegrond (rechts) en bovenverdieping (links) van pand Kerkstraat 20. Situatie ten tijde van de sloop in april en mei 1973. Tekeningen: Alfons Bruekers.

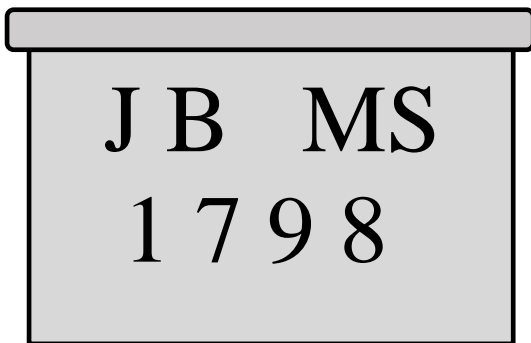

Fig. 4. Gevelsteen in oostgevel achterbouw. Tekening (reconstructie): Alfons Bruekers.

Fig. 5. Oostelijke gevel van de achterbouw. In de gele cirkel bevindt zich de gevelsteen uit 1798. Foto: RCE 150.652 Ab Warffemius.

Fig. 6. Straatzijde (=westzijde) van Kerkstraat 20 in 1973, vlak voor de sloop. Foto: RCE 150.650 Ab Warffemius.

Fig. 7. Diefijzer in noordelijke zijgevel. Foto: RCE 150.651a Ab Warffemius.

Fig. 8. Kapspanten van het achtergedeelte uit 1798. Foto: RCE 150.656 Ab Warffemius.

Fig. 9. Achterzijde (oostzijde) van pand Kerkstraat 20. . Foto: RCE 150.653 Ab Warffemius

Met de waarnemingen uit 1973 is dit verhaal nog niet af. Vijf jaar later namelijk werd het braakliggende terrein op de hoek van de Kerkstraat en de Lindanusstraat bouwrijp gemaakt voor de realisatie van een supermarkt en appartementencomplex. Bij het graafwerk van de bouwput werden geen eigen waarnemingen verricht, maar jaren later werd wel een van de betrokkenen geïnterviewd. Dat leidde tot de volgende optekening:

1985 okt 17

Interview met dhr. Smolenaers, Geenestraat, Nederweert

Locatie: bij hem thuis.

Smolenaers is directeur van het gelijknamige Nederweerder grondbedrijf. In 1978 was hij betrokken bij de aanleg van de bouwput voor de Supermarkt, ter plaatse van het voormalige pand Merkus, Kerkstraat 20.

Smolenaers herinnert zich dat er veel oude muurresten en enkele waterputten werden aangetroffen. De bodem was zelfs zo sterk verstoord, dat men ten behoeve van de nieuwe funderingen heeft moeten heien, iets dat in de Nederweerder bodem naar zijn weten niet gebruikelijk is.

3. Bronnenonderzoek

Allereerst concentreren we ons op de geschiedenis van de bewoners. Verder bekijken we de bouwkundige evolutie van Kerkstraat 20, voorzover die uit de bronnen herleidbaar is.

Vanaf exact het jaar 1600 kennen we de bewoningsgeschiedenis van wat later locatie Kerkstraat 20 zou gaan heten.¹ In 1600 was Dierick Blocken bewoner en eigenaar. Die deed het huis in 1611 over aan Tijs Reijners alias Pott. Tot 1627 zijn er diverse wisselingen van eigenaar. In dat jaar wordt als eigenaar genoemd Cornelis Jan Boijen. Hij is dan in het bezit van een brouwkuip en brouwketel, dus was er een bierbrouwerij gevestigd.

Na de grote dorpsbrand van Nederweert in 1659 vindt een splitsing van het perceel plaats. Joost Houben was en blijft eigenaar van het zuidelijke perceel (nu Kerkstraat 20) terwijl het noordelijke kavel (nu Lindanusstraat en Kerkstraat 24) in handen van Wilhelm Blommers over gaat.

Aan de zuidkant van het perceel ligt de oversteek van de Weerterbeek die bij dit huis de Kerkstraat kruist. Regelmatig duiken in de gemeenterekeningen de kosten van onderhoud van brug en sluisje op.

In 1672 gaat de eigendom over van Houben op de familie Didden. Tussen 1699 en 1718 verschijnt een nieuwe eigenaar, Joost Stoutemans. Wanneer Josina Stoutemans het huis in 1737 verpand voor de wijdingstitel van haar zoon en latere pastoor-deken Lambertus Stoutemans, wordt het object aangeprezen als een huis met aangelegenheden als schuren, stallen, bakhuis en *'eenen schoonen bomgaert en moeshof naest de beeck'*.

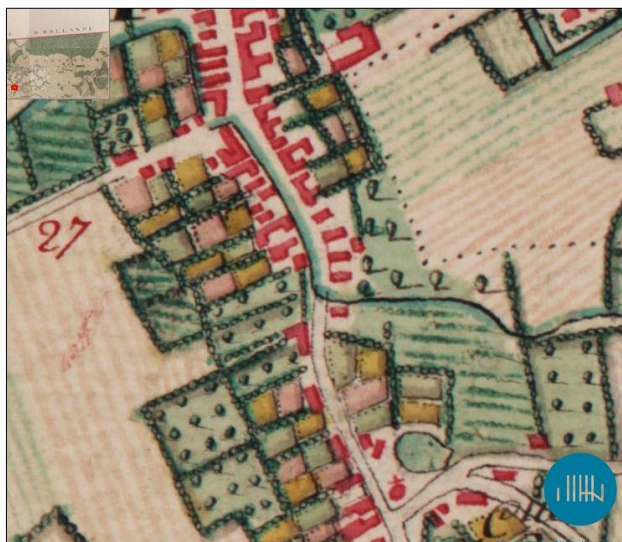

Fig 10 en 11. Ferrariskaart van omstreeks 1775. Rechts in de uitvergroting binnen de gele cirkel het pand Kerkstraat 20. Goed is te zien hoe de Weerterbeek hier de Kerkstraat kruist en in oostelijke richting langs het perceel stroomt. Foto: internet.

In 1774 was er nog steeds een brouwerij gevestigd en zijn Egidius Stoutemans en zijn echtgenote Aldegondis van Otto eigenaar. Zij doen het goed over aan schoonzoon Jan Beijs, gehuwd met Margaretha Stoutemans. Zij laten het gebouw in 1798 vervangen door

¹ Bron korthedshalve: Tijdmachine Nederweert, index op de topografische geschiedenis van Nederweert. Stichting Geschiedschrijving Nederweert.

nieuwbouw en laten een gevelsteen met hun initialen plaatsen. De gebruiksfunctie van het gebouw was omstreeks die tijd die van boerderij hoewel de weduwe Beij(e)s- Stoutemans in 1815 wordt aangeduid met de professie van boer(-in) én brouwer. Tevens is dan inwonend Lambertus Beij(e)s, lintwerker van beroep. In 1824 duikt het huis op in een proces-verbaal van politie. Maar liefst 60 Nederweertenaren zijn dan betrokken bij een opstootje bij het huis. De ingeroepen marechaussees worden met messen en eikenhouten knuppels verwond.

Fig. 12. Kadastrale minuutplan van 1844. In het midden (boven nr. 975) de in 1798 gerealiseerde nieuwbouw. Foto: RHCE.

Lintwerker Lambert Beijs neemt in latere jaren het eigendom over en zet de bierbrouwerij voort, nog steeds in combinatie met een landbouwbedrijf. Het lijkt er echter op dat de al in 1627 genoemde brouwerij tussen 1844 en 1849 werd gesloten en dat alleen het boerenbedrijf vanaf die tijd nog werd voortgezet. In of kort voor 1879 werd een deel van de oude bebouwing afgebroken en verscheen aan de straatzijde een statig herenhuis waarvan er gelijktijdig in die tijd enkele parallele voorbeelden werden gebouwd. Tot net na het einde van de 19^e eeuw woonden er leden van de familie Beijs. Een interviewfragment dat op die tijd betrekking heeft volgt hierna:

1982 okt 16

Interview met dhr. Herman Mathijssen, kandidaat-notaris

Locatie: tijdens het Archeologisch Congres in de Oranjerie te Roermond.

De grootmoeder van Mathijssen was een Caris (geboren in 1887) en haar moeder was een Beelen die verwant was aan de familie Beijs die rond de eeuwwisseling (1900) in het pand Kerkstraat 20 woonde. Eerstgenoemde sprak, als zij het over dit huis had, altijd over '*Het Hooghuis van Beijs*'. [Reactie van de auteur:] Deze woordkeus is opvallend, aangezien de benaming Hooghuis ook gebezigd werd voor het pand van de schoutenfamilie Beijs, aan de Schoolstraat gelegen en omstreeks 1800 afgebroken.²

Het laatste lid van de familie Beijs dat op dit adres als gezinshoofd was ingeschreven was Sibilla Martina Beijs, die in 1903 werd opgevolgd door WGJH Geuskens, 'Meister Geuskens', die hoofd van de plaatselijke school was. Hij woonde daar tot 1909, toen een speciaal voor dat ambt gebouwde woning in de Schoolstraat gereed kwam.

² Zie hiervoor: Alfons Bruekers, Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Schoolstraat Hooghuijs (20018), Ospel 2018.

Fig. 13. Achterzijde van het pand, foto uit juli 1938. Een paard drijft de 'manege', de machinale maalinrichting aan. Foto collectie SGN.

In Kerkstraat 20 werd in 1909 ingeschreven Peter Mathijs Beelen, zonder beroep. In 1925 werd er tijdelijk een hulppostkantoor gevestigd in plaats van het vorige, dan ten noorden van de kerk gelegen was en om die reden nogal onpraktisch werd gevonden. Kantoorhouder Gerard Teunissen woonde er met zijn gezin tot 1931, totdat er een nieuw postkantoor met ambtswoning werd gerealiseerd op de oever van kanaal Zuidwillemsvaart. Teunissen werd als hoofdbewoner opgevolgd door Willem Kuijpers en in 1941 door Peter Merkus. Deze had er een zaak in electriciteitsartikelen en daarvoor werd er een winkelpui gerealiseerd waarmee het serene uiterlijk van de voorgevel danig verruïneerd werd. De winkel van Merkus was in het begin van de 60-er jaren een van de eerste locaties in Nederweert waar zwart/wit-televisies werden verkocht. Daarover handelt onderstaand interview-fragment:

Fig. 14. Pand Kerkstraat 20 omstreeks 1950. De foto is waarschijnlijk genomen tijdens een Oranjefeest. Collectie SGN.

2011 dec 1

Interview met dhr. Cor Houtappels, architect in ruste

Locatie: Bij hem thuis in de Populierenstraat.

Piet Merkus was in het begin van de jaren zestig een van de eerste Nederweertenaren die een televisietoestel bezat en dergelijke tv's in zijn electrowinkel verkocht. Hij had een toestel in de etalage staan. Ouderen en kinderen stonden dan soms rijndik zich te verdringen voor de etalage om een glimp van het nieuwe medium mee te krijgen.

Fig. 15. Weekblad voor Nederweert, 14 jan 1961. Archief SGN.

1961 / 62.

			Verkoop
H. Tijen	Bruggstr.	Niederweert	8-4-61
B. Kerdonschot	H. Killebroedusstr.	Niederweert	H - 3-4-61
J. Bekers	Han 1 Ven 17		11-4-61
Kind Janissen	Burg Kullerst. 11	Niederweert	H - 14-8-61
P. Kerstappen	Hr. spaal	Niederweert	H - 10-12-61
Salomons	Kruisweg 150	Somerens	H - 1-2-62
Wijer	H. Gerardusstr.	Niederweert	H - 5-12-61
Sluysmans	L. & Graaust. 30	Niederweert	H - 14-12-61
Brugnaers	J. Steen 1	Niederweert	H - 6-1-62
B. Akenen	Messenanstr. 9	Niederweert	H - 16-10-61
Gooren	Rechtweg 5	Niederweert	H - 16-10-61
Burg Van Velomstr. Niederweert			
H. Lagen	Kruisstraat 5	Niederweert	H - 2-2-62
			Macyt 775/20/62

Fig. 16. Lijst van verkochte TV's in 1961. Bedrijfsadministratie P. Merkus, Kerkstraat. Collectie SGN inv. nr. B.1.18.

De onderhoudstoestand van het pand was al jaren kind van de rekening. In de gemeenteraadsvergadering van 18 juni 1971 werd zonder hoofdelijke stemming besloten tot onbewoonbaar verklaring van een zestal woningen in Nederweert, waaronder het pand Kerkstraat 20. Bij inspectie was gebleken dat deze woning als gevolg van verwaarlozing niet voldeed aan de bepalingen van de bouwverordening en ongeschikt was voor bewoning. Door het nemen van maatregelen zou de woning alsnog geschikt kunnen worden gemaakt. Daartoe aangeschreven zijnde, had de eigenaar daar echter geen gevolg aan gegeven. De ontruimingstermijn werd gesteld op zes maanden. Afbraak volgde in 1973 en door de firma Smits uit Someren werd op het terrein een winkelpand met vier bovenwoningen gebouwd.

Fig. 17. Afbraak van het belendende pand Bongers in 1955. Op deze plek werd de Lindanusstraat gerealiseerd. Uiterst rechts de winkel van P. Merkus, met de emaille reclameplaat op de hoek van de gevel. Foto van W. Jonkers, collectie SGN.

Fig. 18. Nieuwbouw van Kerkstraat 20. Toestand in 1995. Foto: Ton Frenken.

In 2009 werden aan de achterzijde van het perceel Kerkstraat 20 archeologische waarnemingen verricht. Daarbij werd de loop van de voormalige Weerterbeek aangesneden maar verder geen relevante waarnemingen gedaan.³

³ Alfons Bruekers, Rapportage archeologisch onderzoek Nederweert-Lindanusstraat 14 (2009), Ospel 2017.

4. Synthese

In bouwkundige zin komen we tot de volgende synthese.

De oudste bewoning die gedocumenteerd is dateert uit 1600. Al in 1627 is er sprake van een bierbrouwerij. Topografisch materiaal van voor 1775 ontbreekt. In dat jaar (cf. Ferrariskaart) is er sprake van één oost-west-georiënteerd gebouw dat met de kopse kant naar de Kerkstraat gericht is.

Fig. 19. Situatie in 1775 (Ferrariskaart).

Dit gebouw wordt in 1798 vervangen door vrijwel gelijkvormige nieuwbouw, met een jaartalsteen in de oostelijke kopgevel. Op het kadastrale minuutplan van 1844 is ook nog een tweede object, een bijgebouw te zien. Het bouwjaar daarvan moet ná 1775 liggen maar voor 1811. Dat wordt gestaafd door het feit dat het kadaster van 1811 een totaal bebouwd volume van 04.27 are aangeeft. In 1844 is dat, ondanks een voorafgaande verandering van de kadastrale grenzen, nog steeds 04.25 are, dus met een slechts verwaarloosbare afwijking maar nu verdeeld over twee gebouwen (nr. 975, huis en erf, 04.00 en nr. 976, brouwerij, 00.25).

Bij de nieuwbouw van het woonhuis, die op grond van de bevolkingsregisters in 1878, uiterlijk 1879, kan worden gedateerd, is het oostelijke deel van het gebouw uit 1798 gehandhaafd en voorzien van een nieuw pand aan de Kerkstraatzijde. Het bijgebouw uit de kaart van 1844 is op een later moment (wellicht ook in 1879) afgebroken en vervangen door een kleiner gebouwtje. Tussen hoofd- en bijgebouw bevond zich ook nog een bakstenen ahang, die niet nader gedateerd kan worden maar ook uit 1879 of iets later kan zijn. Die situatie heeft tot de afbraak van het complex in 1973 bestaan.

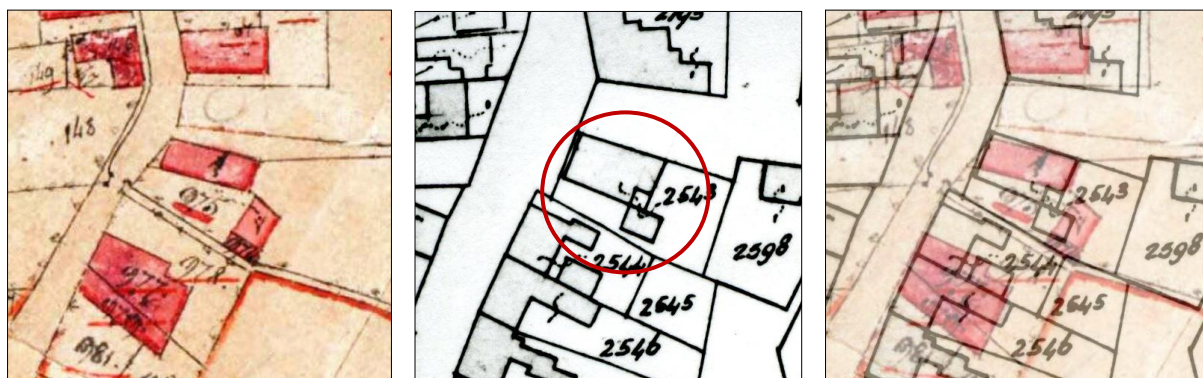

Fig. 20, 21 en 22. Links de kadastrale situatie in 1844. In het midden die van 1965. Uiterst rechts de overlay van beide situaties. Bron: collectie SGN.

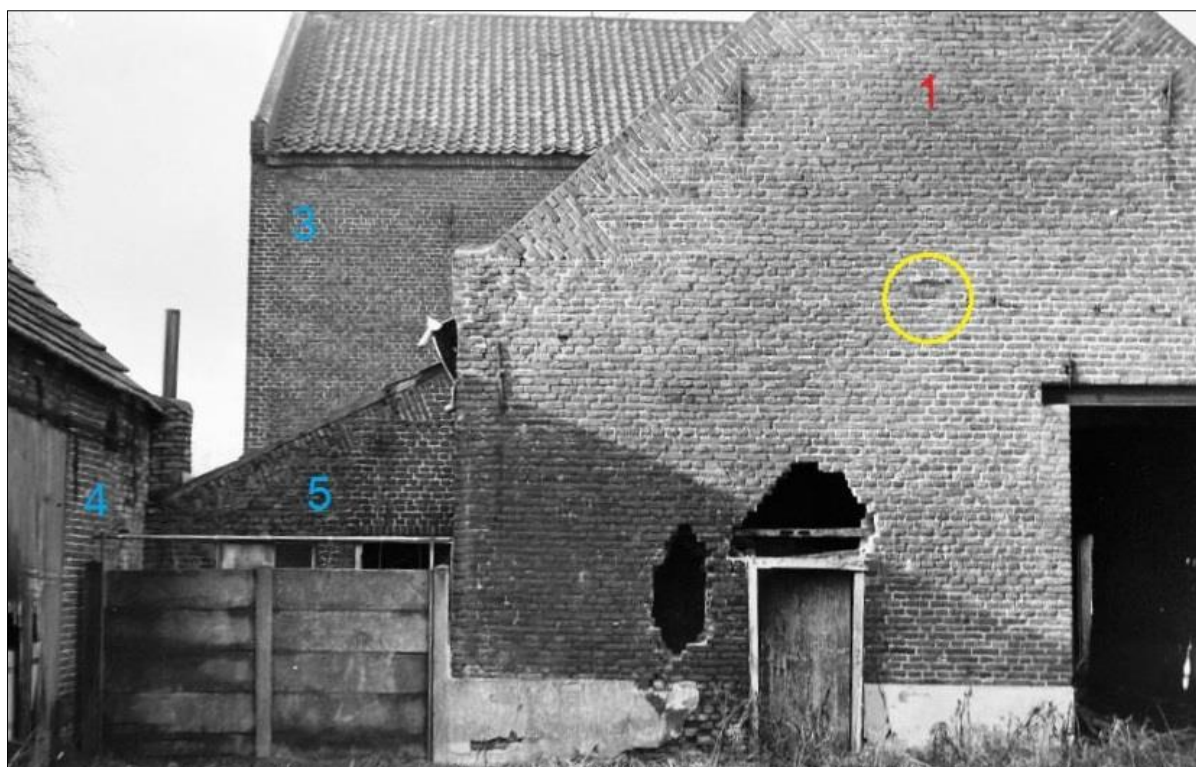

Fig. 23. Fasering van de delen van Kerkstraat 20. Op basis van een foto ten tijde van de afbraak in 1973. De nummers verwijzen naar tabel 1. Foto: RCE.

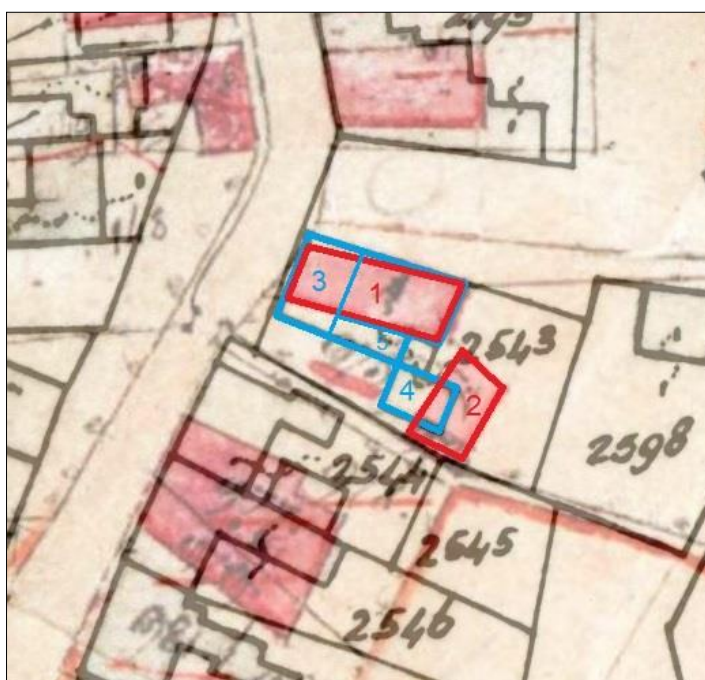

Fig. 24. Fasering op basis van de kadastrale kaarten van 1845 (rood) resp. 1965 (blauw). Bron: RCE en archief SGN.

Tabel 1. Fasering

bouwdeel	functie	datering
1	woonhuis	gebouwd in 1798
2	bijgebouw (bierbrouwerij)	gebouwd tussen 1775 en 1811
3	woonhuis	gebouwd in 1879
4	stalgebouw	gebouwd in of na 1879
5	afhang tussen woon- en stalgebouw	gebouwd in of na 1879

Fig. 25. Aansluiting van de achterbouw uit 1798 op de nieuwe woning uit 1879 (gele cirkel). Foto van W. Jonkers tijdens de aanleg van de aanleg van de Lindanusstraat, najaar 1955. Collectie SGN.

5. Conclusie

De geschiedenis van pand Kerkstraat 20 in Nederweert is in de archieven terug te voeren tot het jaar 1600. Van 1627 tot ongeveer 1845 was er een bierbrouwerij gevestigd. De laatste bestemming (1941-1973) was die van winkel en woonhuis van P. Merkus. Na de afbraak in 1973, die in slechts beperkte mate gedocumenteerd werd, verrees op deze plek een winkel met appartementen.

De bouwgeschiedenis kon aan de hand van archivalische en topografische bronnen gereconstrueerd worden. Belangrijke nieuwbouwfases vonden plaats in 1798 en 1879.